

Sürgünlüğün Hüzünlü Şairi Şâhî'nin (Bayezid) Gazellerine Psikobiyoğrafik Bakış*

NAZİRE ERBAY**

Psychobiographical Approach to Ghazals of Şahi
(Bayezid): A Sorrowfull Poet in Exile

Ö Z E T

Tarihe iz bırakan kişileri, disiplinler arası bir çalışma yöntemi psikobiyoğrafı ile tanımak, onların gerçeklerini ortaya koymak mümkündür. Psikobiyoğrafı yöntemiyle incelenmeye çalışılan kişinin bilinci ve bilinçaltının tezahürü, bütün verilerle ele alınır. Psikobiyoğrafı inter-disipliner bir yöntem olduğundan tarih, biyoğrafı ve edebî eser birbirinden ayrılamaz. Tarihi bilgiler, eserler değerlendirilerek kişiyle ilgili analizler yapılır ve belli sonuçlara varılır. Şiir bir edebî tür olarak en başta, şairlerin kendilerini anlatmak için vardır. Şiir, ses, kelime ve mana birleşimleri ile şairin uyanık bilincinin veya bilinçaltının yansımalarını açığa çıkarır. Şairlerin bilinen hayat hikâyelerinin yanında, bilinmeyenlerini psikobiyoğrafı yöntemle analiz etmek mümkündür.

Tarihi bir şahsiyet olan Şâhî'nin (Bayezid) mücadele dolu bir hayatı vardır. Klasik Türk şiir geleneği içinde söylediği gazelleri, hayat hikâyesindeki duygu durumunun izdüşümleridir. Şâhî'nin eserlerini şekillendiren en temel duygu hüznün, bir izlek olarak alınıp hakkında psikobiyoğrafik bir değerlendirme yapılabilir. Bu metotla Şâhî'nin bilinen biyoğrafisinin yanında bilinmeyen yönleri açığa çıkarılmış olur.

Bu makalede Şâhî'nin gazellerinden hareketle, hayat hikâyesinin hüznünlü tarafının şairlerine yansıdığı ortaya konulmuştur. Çalışmada psikobiyoğrafik yöntem uygulanmıştır.

ANAHTAR KELİMELE R

Şâhî (Bayezid), hüznün, psikobiyoğrafı, gazel.

ABSTRACT

It is possible to have an insight about people who left their marks in history via an interdisciplinary research method, psychobiography. In psychobiography, art pieces are evaluated thorough conscious and/or unconscious manifestations in the piece. Since psychobiography is an interdisciplinary method, history, biography and literary works must be investigated collectively. Historical information and artifacts are evaluated, analyses about the person are performed and certain conclusions are reached. Poetry, primarily as a literary genre, is a manner of self-expression. It reveals the reflections of the open conscious or subconscious of the poet by the combinations of poetry, sound, words and meanings. Besides the known life stories of poets, it is possible to analyze the unknowns with the method of psychobiography.

Şahi (Bayezid), who is a historical figure, has a life full of struggle. The ghazals he sang in the classical Turkish poetry tradition are the projections of emotions in his life story. The most basic emotion that shapes Şahi's works is grief, might be considered as a theme and a psychobiographical evaluation may be performed through aforementioned agony. With this method, unknown aspects of Şahi as well as his known biography are revealed.

KEYWORDS

Şahi (Bayezid), grief, psychobiography, ghazal.

* Makalenin Geliş Tarihi: 21.01.2021 / Kabul Tarihi: 02.05.2021.

** Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (nazire.erbay@atauni.edu.tr), Orcid Id: 0000-0001-6905-0178.

Giriş

Şiir, en çok, şairin kendini anlatması için var olan edebî bir türdür. Klasikten moderne şiir; içtimâî, tarihî, millî, dinî konularda yazılsa da şiirin dil örgüsünü, konunun çerçevesini, duygu yoğunluğunu ve dahi kelimelerindeki mana çağrışımlarını belirleyen bizzat şair yahut şaire dair olanlardır. Şiirde, farklı konuların yanında, kendine ait olanları anlatmakla gündeme gelen ses, kelime ve mana birleşimleri, şairin açık bilincinin veya bilinçaltının tezahürü ürünler olarak düşünülebilir. Şairlerin hem bilinçlerini hem de bilinçaltılarını, şiir dünyalarından yansıyan dilde okumak mümkündür. Buradan hareketle, şairleri, disiplinler arası bir çalışma yöntemi olan psikobiyografi ile tanıma hatta anlama, başvurulması gereken bir metot olmalıdır. Bahsi geçen disiplinlerden ilk akla gelen tarihe dair olanlardır. “Psikobiyografi, psikolojinin tarih ve edebiyatla kesiştiği, yardımlaşarak birbirlerini takviye ettikleri bir alana işaret eder. Daha detaylı bir tanımla da psikobiyografi, incelenen kişinin ruh ve iç dünyasına yönelir ve kayda geçmiş arşivsel bilgi, anı ve anlatılardan yola çıkarak mantıklı/tutarlı açıklamalar getirmeye uğraşır.” (İnan 2016: 492-493) Anlaşıldığı kadarıyla birçok bilim dalıyla kullanılan psikobiyografi, tabiidir ki, edebî metinleri ve sanatkârları anlamak, tanımak açısından da kullanılabilir. Ayrıca sanatçılar veya tanınmış kişilerle ilgili psikolojik hatta psikanalitik analizler yapılabilen bu yöntemde, bilhassa mevcut sanatsal verilerle beraber, gerçekler hiçbir zaman göz ardı edilmez.

Esasında psikobiyografi, yapısalcı bir metot olarak tarih, sosyoloji, müzik, din bilimleri, siyaset ve edebiyatta farklı, kendi içinde yeniden eklenilen bir alan uygulamasıdır. Bilhassa ve tekraren belirtmek gerekir ki, tarihî, dinî, edebî yönü olan şahsiyetlerin hayat hikâyelerindeki gerçeklerin yanında, tarihî kişilerin veya sanatkârların bilinçaltından tezahür edenler etkin bir şekilde psikobiyografik yöntemle katkı sağlarlar. “Psikobiyografi yapısalcı bir çabadır. Bunu uygulayanlar, motiflerin, hayat hikâyelerinin, senaryoların, bilinçsiz fikirlerin, kişilik çatışmalarının ve benzerlerine ait gerçek şeyler, bilinebilir zihinsel (yazanlara ait işlevler veya mecazlar değil) yapılar olduğunu kabul ederler.” (Schultz 2005: 6) Yapısalcı bir metot olması dolayısıyla psikobiyografi çalışmalarında özellikle tanınan kişilerin

değerlendirilmesinde biyografiden faydalanılırken elde edilen verilerin yorumlanmasıyla bilinenlerin yanında, yeni bir kurgu ile ele alınan kişiyi her seferinde tekrar tanımlamak söz konusu olabilir. Esasında bahsi geçen bütün yorumlama uygulamalarının hepsini psikobiyografi kapsıyor dense hata yapılmış olmaz. "Tarihsel sosyolojik, kültürel, politik ve hatta ekonomik faktörlerin tümü, kim olduğumuzu ve ne yaptığımızı neden yaptığımızı belirlemede etkin rol oynar. Bu basit gerçeği inkâr etmek mümkün değildir. Ancak, psikolojik gerçeği de inkâr etmek mümkün değildir. Psikobiyografinin odaklandığı yer de burasıdır. Bahsedilen bu durum kişiyi (psikobiyografi) anlamaya katkı sağlar." (Schultz 2005: 9)

Edebî eserlerde, bilhassa şairler, ben'lerine dair anlatımlarında gözlem, his ya da sezîş güçleri ile orantılı olarak ben öznesi ya da ben ötesinin diliyle eser ortaya koyabilmektedirler. İşte bilinen biyografik bilgilerin yanına şairin dili, kullandığı kelimeler, mecazlar, mazmunlar onların psikobiyografilerini ortaya koyarken tekrar tekrar gerçekleşmesi gereken bir bakışın oluşmasına yarayabilir. "Psikobiyografi yinelemeli bir süreçtir. Veriler yorumlamalara yol açar; daha fazla veri, farklı ve daha iyi yorumlara yol açar: farklı ve daha iyi yorumlar, sürecin ortaya çıkardığı verileri kendi zaman çizelgesine göre yapılandırmanın yeni yollarına götürür, kişi en iyi uyumu, yaşam veya iş ve yaşam arasındaki en güzel uyumu elde eder. İkisi arasındaki bağlantı kurulur." (Schultz 2005: 9)

İçindeki tekrarlardan dolayı klasik şiirde ilhamı öteleyen, şekil ve muhteva olarak belli bir eğitim ve birikimle herkesin ya da meraklısının sadece eser üretebileceğine dair bir ön kabul söz konusudur. Bu anlayış, temelde, eserde müessiri aramanın gereksizliğine de işaret eder. Oysa, eğitim ve bilginin yanında şairin şahsî yeteneği, birikimi ve dahi ilhamının yanında ben'inin öne çıkan yanları da şiir yazmayı tetikleyen esaslardan olduğu göz ardı edilemez. Klasik Türk şairi her ne kadar geleneksel şiirin, özelde gazel yazmanın eğitimini alsa da, yaşadıklarını dilin inceliklerini keşfedip kullanarak, kendi hakikatini bilinçaltının karmaşık yansımalarıyla muhakkak ki şiirlerine yansıtmıştır. Bu bakışla, her gazeli aynı düzlemde okumak şiiri en baştan bitirmek dahası tahlil, çözümleme ya da şerh yoluna gitmeden, 'tamam' etme anlamına gelir. Çünkü, edebî metni oluşturan şair ve şairin dönemi itibarıyla tarihle bir

bağlantı kurulabiliyorsa edebî metin, şairin biyografik tarihi ve psikolojisi arasında da doğrudan bağlantı kurulabilir demektir. Genel bir bakışla, edebî metinlerde psikobiyografi, sanatçının değişik şart ve durumlardaki ruh hallerinin, biyografisi ile birleşiminden çıkan sonuçlarla yapılan bir çalışma alanıdır.

Hüzün, insanda var olan birçok hal ve durum gibi, fıtrattan hatta insan ırkından kaynaklı bir ruh halidir. İnsan tabiatında var olan, hüznün gibi his ve duygular esasında insanın kendi varlığını devam ettirmek, tamamlamak için olmalıdır. Hüznün bir duygu hali olarak belli dönemlerde ya da zamanın belli anlarında, bilhassa hüznün meyyal insanlarda daha fazla görülür. Hüznün aşk, ayrılık, vatan sevgisi, özlem, ölüm, dünyaya dair her türlü kaygı, ahiret endişesi gibi hayat tecrübelerinden veya duygu durumlarından dolayı yaşanır hatta artar. Buradan hareketle hüznün sebep olduğu neticeler, insan bünyesinde şiddet ve tezahürleriyle beraber hastalığa sebep olabileceği gibi üretim, gelişim ve olgunlaşma olarak da gözlemlenebilir. Kısacası insanlığın psiko-sosyal konumu, hal ve hadiselerle baş etme/edememe durumu ile hüznün ölçütleri hatta tarihi sürecinin izi de sürülebilir.

Türk ve dünya edebiyat tarihinde bilhassa şiir türünde hüznün, insanı anlatan, tanımlayan en önemli temler arasındadır. Bir tür olarak şiir, zaten insanda öne çıkan duyguları anlattığı gibi hüznün için de en uygun olandır. Şairlerin durum, varlık veya âlem karşısında hissedişlerinde farklılık söz konusu olduğundan, geleneksellik içinde bile, hüznün mısralara yansımalarının mutlak ortalaması görülebilmektedir. Klasik Türk şiirinin de geleneksel kalıplarında hüznün kavramı, çağın şiir anlayışına uygun olarak değişik söyleyiş imkânlarıyla, şairlerin hemen hepsi, gazellerinde sıklıkla ele alırlar. Şairler âdeta hüznü şiirin farklı dil-anlatım unsurlarıyla betimleyerek bir şekil verirler. Ezber bilgilerle söylenirse, klasik Türk şairleri daha çok aşktan ortaya çıkan gerekçelerle hüznü, ortak bir şiir söyleyişi olarak, yer verirler. Klasik Türk şairlerinin aşk dolayısıyla içine düşülen hüznü mısralarına yansıtılmaları, hezeyanlarını ifade aracı ya da pasiflik, acizlik göstergesi değildir. Tam tersine hüznün ifade edilmesi insanda olumlu etkiler bırakır. En başta İslamî kaynaklardan beslenen klasik Türk şairlerinin gazellerinde hüznün, daha çok, ruhu sakinleştiren aynı zamanda bir arınma, teselli etme, temizlenme aracı

olarak da düşünülebilir. Klasik Türk edebiyatında hüznünü klasik şiirin ahenkli, müzikli diliyle anlatan şairler için şiir, af dilemeye, korkunun itirafına, yüzleşmeye, dua etmeye, içinde kavuşmayı da barındıran iyi niyet duygularının anlatılmasına yaradığı için bir şekilde terapiye de vesiledir. Anlattıkça rahatlayan, isyan etmeyen şairlerin duygu durumu katharsis kavramını akla getirir. Çünkü klasik Türk şairleri hüznün gibi aşırı duygularını gazellerinde şiir dilinin imkânlarıyla anlatırken bir duygu boşalması da yaşarlar. Daha çok ben öznesi, adeta içine doğdukları hüznün yıkıcı, insanı bitiren limanlarına uğradığında bir bu duygu boşalmasını yaşar. Ardından, şairler, inançlarının da tesiriyle, isyan etmeden mutlaka bir beyit ya da mısradaki acının verdiği hazla bir arınma yaşadıklarını belli ederler.

Aştan kaynaklanan hüznün ise, âşık için gurur vesilesidir. Bilhassa klasik şiirin tasavvufî yönünü temsil eden ve İlahî aşk ile varlık gösteren hüznün, seyr ü süluk yolunda vahdete, Rabb'e yönelme, O'nun rızasını kazanmakla alakalıdır. Bu hüznün, dünyaya dair çekilen acıdan, ıstıraptan yahut kaygıdan farklıdır. Çünkü hüznün, bir ruh probleminden öte insanın ruhsal gelişimi, tasavvufî öğretilerdeki şekliyle de ifade edilirse, tekâmülüne vesile olması ve yüce bir haslet olması bakımından önemlidir.

Bununla beraber klasik Türk şairleri şiirde sosyal bilince dayalı göndermelerini, hüznülerini doğrudan anlatmak yerine mazmunları, mecazları, metaforları vesile kılarlar. Mazmunların dilini anlamak, klasik şiirin sevincini, aşkını, hüznünü anlama ya da şerh etme açısından en temel husus olarak hâlâ varlık göstermektedir. Bunun yanında, klasik Türk şiirinde mazmunların çok kullanımlı varlığı, şairin eserinde kendi ben'ini gölgelemez. Bütün sanat dallarında olduğu gibi edebî metinlerde de sanatkârın benliği hakkında tahmin yapmak zor değildir. Bahsedilen bu gelişimin büyük oranda açığa çıkmasına vesile olan mazmunlar olduğunu belirtmekte fayda vardır. "Benlik gelişimi; kişinin bunalımları, buhranları, kompleksleri, yaşadığı sıkıntılar, ölümler, anne-baba ortamı ve etkileri, kardeşlerin durumu ve onlarla ilişkileri, evliliği-ayrılıkları vs. araştırılır." (İnan 2016: 505) Çünkü insan, zaten, teşbihler ve çağrışımlarla düşünen ve böylece üreten bir varlıktır. Şu da bir hakikattir ki, klasik Türk şiirinde fikirlere ya da hayalleri zengin anlam katmanlı kelimelerle aktaran mazmunlar, aynı zamanda şiiri ayakta tutan bir etken de

olmuştur. İşte klasik Türk şiirinde gazeller başta olmak üzere, aşka dair her ne hal varsa, kavuşmadan da bahsetse, zengin mazmunlarla hüznü anlatan beyitler yazmak adeta şiirin temel dinamiği haline gelmiştir. Bunlara ilaveten şiirin Osmanlı kültür ve medeniyet inşasına katkısı düşünüldüğünde klasik Türk şairinin hüznü duruşu psişik bir hal değildir. Daha açık bir ifadeyle klasik Türk şiiri okumalarında şairlerinin hüznü ölümcül yani melankoliye varan, mesnevi kahramanı Mecnun hariç, seviyede olmadığı için onları sağlıklı düşünmeden alıkoyacak bir hal de değildir. Hatta klasik Türk şairlerin eserlerinde hüznün varlığı, kendilerini tanımlama aracı olduğunda ortak duygu paylaşımının göstergesi olarak ruhen rahatlamamanın aracı haline de dönüşür:

Dost bî-pervâ felek bî-rahm ü devran bî-sükûn
Dert çok hem-dert yok düşman kavî tâli' zebûn (Fuzuli)

Ne tende cân ile sensiz ümîd-i sıhhat olur
Ne cân bedende gam-i firkatinde râhat olur (Nef'i)

Ağlatmayacaktın yola baktırmayacaktın
Ol va'de-i tekrâr-be-tekrârı unutma (Esrar Dede)

Bir Şehzadenin Hayatının İzdüşümü

Osmanlı sultanlarından Kanuni Sultan Süleyman'ın (ö. 974/1566) şehzadelerinden olan Bayezid'in (ö. 969/1562) hayat macerası, taht mücadelesi ve dahi kaderi, Fatih Sultan Mehmed'in (ö. 886/1481) oğlu Cem Sultan'a (ö. 900/1495) çok benzemektedir. Şehzadenin, kardeşi Selim ile aralarında baş gösteren taht mücadelesinin en büyüklerinden biri Konya önlerinde cereyan eder. Bu çarpışmada yenik düşen Bayezid'in kaderi, tıpkı Cem Sultan gibi, tamamen değişir. Şehzade Bayezid, babasının onu yakalatma kararı karşısında Anadolu'dan kaçıp İran'a sığınır. Cem Sultan'ın Rodos şövalyelerinden gördüğü iltifatlara benzer şekilde, Kazvin'de muhteşem bir şekilde karşılanır, ağırlanır hatta başından aşağıya en değerli mücevherler saçılır. Bayezid, Osmanlı İmparatorluğu ile İran arasında, bilhassa Tahmasb tarafından, kısa zamanda siyâsî çekişme, şantaj konusu haline getirilir. Yıllarca süren yazışmalarla Tahmasb, Bayezid'i yüklü miktarda para karşılığında teslim

etmeyi kabul eder. Ardından Bayezid Türk yetkililere teslim edilir edilmez, İstanbul'a götürülmeden, boynuna geçirilen bir kementle boğularak öldürülür. Burada akla takılan yarım asır sonra, atası Cem'in yanlış yönlendirmeler sonucu düştüğü hataya, göz göre göre Bayezid'in nasıl olup da düştüğüdür.

Ulaşılan bilgilerle, "Nahif yaradılışlı, barışsever bir ruha sahip olan Bayezid, kendisiyle tanışan diğer seyyahlar tarafından da melankolik tabiatlı, fakat okumayı ve iyiliği seven, faziletli, şair yaradılışlı, zeki, mütevazı, mert ve cesur bir kişi olarak da nitelendirilmektedir." Bunun yanında Bayezid'in çocukluğunda bahsedilen meziyetlere sahip olmasına rağmen kardeşiyle girdiği taht kavgası dolayısıyla babasını dinlemediğinden bahsedilir: "Şâhî mahlaş iderdi. Fünün-ı ma'ârifle ferîd iken âhirü'l-emr ber-mukteza-yı mahlaş ol nîkû-nijâd emr-i şerife inkıyâd itmeyüp eşhâs-ı bed-nihâduñ mekr ü hîlesine itimâd ü itikâd idüp pend-i peder-i ercmenin güş kılmayup birâder-i hüsmendine 'adâvet ü husûmet itmiş huquq-ı sâbıkayı ferâmüş kılmış." (Solmaz 2018: 48) Tezkireci Bağdatlı Ahdi'den daha öteye giden Kınalızade Hasan Çelebi ise Bayezid'in etrafındakilerin onu yanlış yönlendirerek hataya hatta hukuksuzluğa, edepsizliğe sevk ettiklerini söyler. "Hakkâ ki evâ'il-i hâlinde mekârim-i ahlâk ve merâsim-i eşfâki mezkûr u mesmû' ve habb-ı hubb ve tohm-ı vâlâsı zemîn-i bâl-i ehâlî-i dünyâda nigâşte vü mevrû' olup sefâ'in-i ahvâli bâdbân-ı salâh u sedâd ile muktezâ-yı hâl ve murtazâ-yı bâl üzre cârî ve lem'a-i bârika-i ihtimâm u ictihâdından zulmet-i zulm u bî-dâd ketm-i ademde mestûr u mütevârî idi. Lâkin ârzû-yı saltanat ile izhâr-ı dilîrî vü şecâ'at idüp bahâdır nâmına bir âlây cebân çıyanı ve ebtâl adına bir kaç battâl cânı yanına üşmekle kesret-i cünûd-ı asâkir ve gâyet-i merdânı ve bahâdırlığına itimâd idüp efser-i hukûkı ayn-i 'ukûka tebdîl ve bisât-ı ri'âyet-i edebi pâ-yı kabâhat u nâ-merdî ile tedlîl idüp gûstâhâne evzâ'a ikdâm itmişdi." Gelibolulu Âli ise Bayezid'i cahillerin yoldan çıkarması, isyankârların tahriki ile suç işlediğinden ve edepsizliğinden bahseder. "İğvâ-yı cühelâ ve tahrîk-i ağbiyâ ile vâlid-i mâcidine isyân eyledi. Birâder-i mihteri Sultân Selîm Hanun üstüne leşker çeküp bî-edebâne evzâ'a mürtekib oldu ki tafsîli mahallinde mestûrdur." (Sungurhan 2017: 156)

Bunlara ilaveten Bayezid'in şairlik yönü ve mahlası hakkında tezkireciler yorum yaparken çok da tarafsız davranmazlar hatta Beyani, tezkiresinde, Bayezid'in mahlası Şâhî ile taht mücadelesini aynı düzlemde okumayı tercih eder. "Mahlas-ı şerîfi Şâhîdür. Ârzû-yı şehinşâhî ile teyemmünen mahlas-ı mezbûrî ihtiyâr itmişti. Lâkin sipîhr-i mekkâr ol mahlası kendüye nâ-mübârek eyleyüp serdâr-ı rafaza vü melâhide olan şâh-ı pür-tebâha ilticâ itdürdi ve anda kârı tamâma ve ömri encâma irişdi." (Sungurhan 2017: 18) Hakikatte de Bayezid kendisinin padişahlığına ya da şahlığına bir mensubiyet çağrıştıran mahlası, Şâhî'yi, seçerken mecazen Allah'a aitliğini yahut babasına bağlılığa da niyetlenmiş olabileceğini de tahmin edenler vardır. Fakat şehzadenin otuz altı yıllık kısa hayatında, girdiği mücadelede mahlası veya taht kavgasındaki kaderinin farklı gelişeceğini tahmin etmesi tabii ki mümkün değildir. Bütün bu verilerden yola çıkarak Şâhî'nin eserlerini ve hayat hikâyesini şekillendiren en temel duygu, hüznü ile okuyarak psikobiyografik bir değerlendirme yapmak mümkün gözükmektedir.

Şâhî'nin Türkçe Divan'ındaki gazeller, kısa süren hayatında yaşadığı ayrılıkları, acıları, gurbeti, hüznü hemen hemen her mısraına yansıtması ile dikkat çeker. Örneğin 6, 7, 8, 11, 12, 13, 15, 21, 24, 36, 92 gibi çok sayıda gazel tamamen şairin ayrılığını, acısını ve hüznünü yansıtır. Bu durum, edebiyat tarihlerinde zihinlere nakşedilen gazelde ele alınan kalıplaşmış tema ve konu tanımının dışındadır. Hayat macerasında yer alan ayrılık, gurbet, mücadele, içine dâhil olduğu musibetler tabiidir ki, şairin yazma atlası ile doğrudan ilgilidir. Klasik Türk şiiri gazellerinde ayrılık, hüznü, özlem en belirgin temalardan olmasına rağmen şehzade Bayezid'in hemen hemen bütün gazellerinde insana ait olumsuz duyguları öne çıkaran anlatım göstergeleri temel çıkış noktasıdır. "Divan şiirinde gösterileni bulmak pek çok yan alan bilgisi de hesaba katmayı gerektirir. Kelimelerin anlamlarının, bunların arasındaki ilişkilerin, metinlerin kaynaklarının, edebî sanatların, ses ve anlam organizasyonlarının, vezin ve kafiye'nin anlam ve müzikal değerinin bilinmesinin gerekliliği kadar başka özel alanlarının da bilinmesine ihtiyaç vardır." (Tökel 2012: 3)

Mesele poetik açıdan incelenirken ise, ahengi artıran unsurlar vezin, kafiye, redif veya ikilemeler akla gelenler arasındadır. Bunun yanında, şairi tanıyıp tanımlamada yahut şairin psikobiyografisini tertip etmede

konu ve tema ile bağlantılı olan benzetmeler hatta kelime sıklığındaki ayırt ediciler de mühimdir. Çünkü şairlerin dinî inanışı, sosyal hayatı, ailesi, aldığı eğitim, mezhebi kısacası hayat hikâyesiyle bağlantılı olarak kullandığı her bir kelime ve vurgu onların beslendikleri kaynakları ve bilinçaltında depoladıklarını çözmede önem arz eder. İnsanın dışında yaşadıkları iç âleminin yansımalarına etki eder. "Susanne Langer, sanatın kendi özel, şahsi duygumuzun ifadesinden ibaret olmadığını, sanatın, sanatçının hissetmekte olduğu hislerin değil hislerin hayatının ifadesi olduğunu sürekli tekrarlamaktadır. Sanatçının yaptığı şey, hislerin formunu aktarmak, hislerin neye benzediğini sembolik bir form içinde ortaya koymak, yaşamsal, duygusal ve entelektüel gerilimlerin nasıl hissettirdiğini biçimleştirmektedir. Sanat, hissetmenin formudur." (Kaya 2013: 175) Klasik Türk şairlerinin de sembolik anlatımlarını hayat hikâyelerinden ve hikâyelerinin bilinçaltına yansımından ayrı düşünmek mümkün değildir. İşte bu anlatım tarzındaki bireysel seçicilik de şairlerin psikobiyografilerini ortaya koymaya yardım eder.

Klasik Türk şiiri yüzyıllarca kendi dönemine damga vurduğu kadar, yüzyıllar sonrasına da tesir etmiştir. Çünkü şairler geleneği takip ederken, bilinenin aksine, kendi tercihlerini ya da insana ait evrensel tercihlerini de ortaya koyarlar. Böylece şiir sanatı veya şiir teorisi hakkında ne yaptıklarının farkında olduklarını gösterirler. Şâhî'nin hüzne dair kavram ve kelimeleri sıklıkla kullanmasının yanında divanda bu kelimelerin eş anlamlılarına da sıklıkla yer vermesi bilinçaltını yansıttığı gibi, şiir ve şair psikoloji arasındaki bağı da ortaya koyarak onu yakından tanımaya imkân sağlar. Çünkü, "Çoğu kere eserden yola çıkarak kişiliği analiz etme, psikobiyografilerde en çok başvurulan yöntemdir. Konu tarihsel kişilikse, psikobiyografide bireyin tarihe mal olmuş eylemleri, doğru ve yanlışları analize tabi tutulur. Psikobiyografisi yazılan bireyin sanatçı olması durumunda ise, tarihe yön veren doğru ve yanlış eylemlerden çok, sanatçının sanat ürünleri (şairse şiiri, ressamısa tablosu) ön plana çıkar." (Karaca 2019: 9) Dolayısıyla tarihî kimliğinin yanında bir şair olan Bayezid'in şiirlerinde öne çıkan hususlar analizin en önemli elemanlarından. Buna ilaveten, "Kişinin hayatındaki gerçekleri tanımlamak yeteri kadar kolaydır, ancak sadece gerçeklerin anlatılması yüzeye etki etmez. Her birey dünyaya kendisini takdim etmenin yolunu denemiştir, fakat bunu şekillendiren "içsel mit, gizemli benlik" olan dış

benlik altında gerçekleştirir. İç benliğin doğası saklıdır, neticede biyograf bütün mevcut kaynaklardan (psikoloji de bu kaynaklardan birisidir) yararlanarak bunu ortaya çıkarmaya çalışan kişidir.” (Anderson 2010: 96) Hem tarihî hem de edebî bir şahsiyet olan Şâhî’yi tanımak için edebî eserlerini tahlil etmenin önemi büyüktür. Çünkü, “Psikobiyografi psikolojik teori ve araştırmalar ışığında tarihî mühim şahsiyetlerin hayatını analiz etme sanatıdır. Amacı, bu kişileri anlamak onların siyasî, dinî, bilimsel ve sanatsal başarı (bazen de başarısızlık), karar ve davranışlarının arkasındaki güdü veya gerekçeleri aydınlatmaktır.” (Kaplan 2009: 112) Edebî eserden hareketle araştırma ve bilgi, bireyi daha derinlikli bir şekilde tanımaya ve bilmeye yarayan değerli olgular bütününe açığa çıkarır. Bu çalışmada bir değerlendirme yapılırken hemen her kavramın zıddı ile karşılaştırma yapmak varılacak sonuçların güvenilirliği açısından ehemmiyet arz ettiği için, insana dair olumlu hal ve durum ifade eden kelime ve kavramlar da şairi tanıma açısından dikkate alınmıştır. Şâhî Divanı’ndaki bütün gazeller bu çalışmaya dâhil edilmiş, eserdeki Bâki ve Muhibbî Divanı’ndan aynen alınan gazeller inceleme dışında bırakılmıştır. Aynı şekilde, Şâhî gazelleri değerlendirilirken yayına hazırlanan divandaki dipnotlar, rakamlar ve vezin belirteçleri çalışmadaki istatistiğe dâhil edilmemiştir.

Edebî eserlerdeki motifler, alışlagelen tekrarlar kişinin tarihselliği ile bağlantılıdır. “Şiirler gibi insanlar farklı şekillerde yorumlanabilir, hatta bazıları çelişkili de olabilir. Şiirler ve insanlar anlatılmamış olanlar kadar anlatılmaz. Psikobiyografi ile anlatılmayanlar anlamlandırılır. Onlara tutarlılık getirilir. İlk başta anlaşılmasız olan şey bir anda netleşir.” (Shultz 2005: 6) Şâhî de, gelenekten gelen kullanımın yanı sıra, bilhassa mahlas beyitlerinde kendini sık sık bî-çâre (7/5), (39/5), (55/5), (81/8), (129/5), (140/5); derdmend (16/9), (57/5), (91/5); bende (80/5), (154/5), (158/5); haste (40/5), (48/5); mübtelâ (5/7); şikeste (10/10), (36/5); dîvâne (49/5); nâ-kâmun (61/5); bîmâr (71/5); fütâde (138/5) vd. olarak nitelendirir. Bu nitelendirmesiyle de alışlagelen klasik şair söyleminden öte zihinsel ve ruhsal yorgunluğunu da göstergeler sıralar. Şâhî’nin kullandığı bu kelime ve kavramlar klasik şiirde doğrudan tasavvufî anlam ve değeri ile yorumlamanın yanında, şairin hüznünü şahsında ete kemiğe büründürür. Bu bağlamda katharsisi bir çeşit psikoterapik boşalım olarak kullandığı düşünülebilir. Oysa, Şâhî’nin “Şiirlerini incelediğimizde de

tasavvufî unsurların bir mutasavvıf edâsıyla kullanılmadığı, sadece Divan şiiri geleneği içinde maksadı dile getirmede birer araç olarak zikredildiği açıkça görülür." (Kılıç 2000: 58) Dolayısıyla klasik şairin geleneksel kelime ve kavram dünyasına hatta muhitine özgü her kullanım benzer anlam dairesine dâhil olmamaktadır. Bunlara göre yapılan çalışma, şairin duygu durumlarının ve dahi insan bilinçaltının esere yansıdığındaki her bir kelimenin ruh kodlarını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Hüzün, acı çekme hayal veya düş/leme mutluluktan daha çok şiire yansıdığında şairi ve şiiri tanımada etkili olur. "Düşlemenin psikik anlamda yararlı olmasını sağlayan poetik değerlerdir. Düşleme, şiir sayesinde pozitif hale gelir." (Bachelard 2012: 226) Şâhî de hüznüne kattığı hayallerini yansıttığı mısralarında, hem poetik olarak şairliğini/şiirini hem de ruh dünyasını tanımada etkisi ve sürekliliği olan samimi bir dil-anlatım kullanır. Esasında Şâhî için hüznün, kötü tecrübelerle yüzleşmek yerine biraz da, gerginlikten kurtulma, umutlarına sarılma hatta anlatıp söyleyerek bir kurtulma aracı da olmuştur. Geleneği temsil eden diğer klasik Türk şairleri gibi, Şâhî de hüznü aktarırken belli bir uyum ve düzen içinde, en güzel veya mükemmeli anlatmayı esas aldığı görülür:

Hasretinden gözlerüm gurbetde giryân eyleyen
Ol hayâl-i yâr-ı cân u gam-güsârum hoş müdür (27/3)

Giceler subha dek şâha benüm fûrkat diyârında
Hayâl-i çihre-i hûbun durur şem'-i şebistânım (94/5)

Gelenekselleşen tabiriyle, klasik şiirde, anlatılan değil, şiirin nasıl söylendiği önemlidir. Şâhî, çoğunlukla, kendi gerçekliğinden kopmadan geleneksel söyleyiş içinde hüznünü adeta koyulaştırarak gazellerini yazar. Klasik şiirin hayale, mecaza dayalı anlatımı esasında şaire yahut okuyana sınırsız imkân tanır. "İnsan dramının temeli olan bu varoluş savaşı ancak hayal gücü ile ifade edilebilir. Çünkü hayal gücünün konusu ne yalın şeyler ve tecrübelerdir ne de soyut kavramlardır. Onun konusu, şeyler ve tecrübelere dayanmış olsa da onları hemen aşan, böylece insanın yaşanmış hallerini bütün insanlığın yaşanmış tecrübesi şeklinde ifade eden semboller ve hayallerdir." (Ülken 209: 329) Bunun yanında Şâhî,

bilerek ya da bilmeyerek, duygularını, hayatına dair söyleyeceklerini, gazelin şekli ve muhtevası ile oynamadan, daha önemlisi, şehzadelik statüsüne de zeval vermeden anlatır. Şair içe yönelik düşüncelerini, maneviyatını kelimelerin boynuna yüklediği çağrışımlarla ifade eder. Yetiştığı kültürü yansıtan mısralarla şair, hüznünü hem belli bir yere koyar hem de belli anlatım tercihleriyle sindirmeye çalışır.

Bir diğer husus, bütün şairler gibi Şâhî'nin de hayat hikâyesini kronolojik sıra veya olay zinciriyle şiirlerinde anlatması mümkündür değildir. Şâhî, gazel nazım şeklinin imkânları içinde bilhassa kelimelerdeki seçiciliği, sıklığı ve vurguları ile tarihi verileri pekiştiren mısralar oluşturur. Esasında, bazı edebî metinlerde sanatkarların kronolojisine yansımayan, bilhassa ruh durumunun aynası olan üzüntülere, duygusal çatışmalara hatta gerilimlerin detaylarına rastlanabilir. Şâhî, âdeta mısralarıyla hayatını duyumsayan bir şairdir. Şair, klasik şiire özgü zihinde olumlu çağrışım uyandıran ifadelerini bile hüznü dolu mısralar içinde kullanarak gönül durumunu, ince duygularını, daha önemlisi, bilinçaltından yansıyanları hayat hikâyesinin kronolojini çağrıştıran unsurlarla ortaya koyar. Kısacası bu durum şairin, yaşadığı maceralı hayatla beraber duygu ve düşünce dünyasındaki değişen boyutları da ele verir. Neticede dile dayalı unsurlarla şairin hüznü ve mısraları arasında bir uyumsuzluk olmadığına işaret eden durumlar açığa çıkar:

Hâ bugün yarın diyü hasretle geçdi ömrümüz
Dostum âlemde bir vuslat zemânı yok mudur

Nice nâlân olmasun fûrkat diyârında gönül
Bir senün gibi vefâsuz dil-sitânı yok mudur

Ömrümi fûrkat diyârında geçürdüm âh ile
Yoksa andan gayrı uşşâkun mekânı yok mudur (24/2-3-4)

Şâhî'nin Biyografisinden Gazellerine Yansıyan Hüzün

Anlaşılabacağı üzere, Şâhî'nin hayat macerası ile şiir yazma eğitiminin temel çatışma noktasının yegâne unsuru ve gazellerini çözümlemeye yarayan en mühim duygu durumu, hüznüdür. Hüzün, Şâhî'nin

gazellerinde yaratılışı ve hayat macerasının birleşimiyle şekillenir. Şair, klasik şiir mazmunlarına bile gerek duymayacak kadar öne çıkardığı hüznünü yaşadığı sosyo-politik durumuyla anlatır. Şâhî, şehzadelerin aldığı eğitim ve geleneği takiple şiir yazarken neredeyse kullandığı her kelimeyle kısa süren hayatının yanında saltanata dair bir anlam dairesini tek başına bir özne olarak doldurur. Şair gazelin verdiği imkânlarla sıkıntılarını, hüznlerini anlatırken mazmun ve metaforlarla hem belli ederek hem de şair muhayyilesinden tasavvur ettiklerinin belirsizliğiyle anlatır. Esasında şiirde imge ya da metaforun varlığı an kadar bilhassa geçmişin kurgulanmasını ve anlatılmasını kolaylaştırır. "Tarihte temel mesele olayların 'gerçekte oldukları şekliyle' ifade edilmesi olamaz. Burada temel mesele geçmişin yeniden kurgulanmasında imgenin kurucu işlevinin teslim edilmesidir. Geçmişin tek var olma ihtimali imgedir, ancak bu imge asla ele gelen kuşatılabilen bir imge değildir." (Yılmaz 2001: 48) Psikobiyografinin temelinde de inter-disipliner bakış olduğundan tarihî, biyografî ve edebî eseri birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Şâhî, kendine özgü zaman dilimlerinde geçmişe dayalı yaşadıklarından dolayı hissettiği hüznünü geleneğin de kendisine sunduğu anlatım imkânı olan mecaz ve mazmunlarla detaylandırmış olur. Şairin gazellerinde olumsuz ruh halini sıklıkla dile getirdiği bazen de bastırdıklarına işaret eden kelimelere tek tek bakarak ruh haline tercüman olmak geleneksel anlatım içinde detaylı analiz gerektirir. Dikkat çeken husus ise, Şâhî'nin 'ümit kesme', Allah'ın rahmet ve yardımından ümidini kesmesi" manasına gelen 'ye'is, ye's' kelimesine gazellerinde hiç yer vermemesidir. Buradan, Şâhî yetiştirildiği kültürün ve inancının tesiriyle ne kadar acı çekse de hayatının son anına kadar zihnî ve hissî olarak diri kalma gayreti içinde olabilir. Bahsedilen ruh durumunun Şâhî'nin inkâr mekanizmasını bir tarafa bırakmasına vesile olduğu açıktır. Bu verilerle evvela Şâhî'nin birçok gazelinde inleme sesleri ya da doğrudan figân ve nâle kelimelerini kullanarak merhamet dileyen bir insan portresi çizdiği görülür. Şairin klasik şiir geleneğinden gelen söyleyiş özelliğinin yansımaları inlemeleri dert, ayrılık, sevgili veya hastalık sebebiyle olduğu görülür. Şair, ister gönlünden geldiği şekliyle ister bir bülbülün aracılığıyla ağlasın, inlesin duygularını mecaza bile yer vermeden, daha çok, doğrudan ve anlaşılır bir dille ifade eder:

Figân u nâleme rahm eylemezsın
Be hey zâlim be hey âfet nedendür (35/5)

Görmeyelden gül yüzünü aglarum ben zâr u zâr
Kaddümi gamdan hilâl itdün eyâ mekkâr-kâr (29/1)

Rahm eylemez figânına ben bî-dilün meded
Benzer ki kalbi ol güzelün seng-i hâredür (45/2)

Başarısızlıktan kaynaklanan derin mutsuzluklar uykuda veya uyanık halde hep insanla beraberdir. Bayezid, iyi eğitim görmüş, naif bir şehzade olarak ne yazık ki, taht mücadelesi verirken, belki de, etrafındakilerin tesirinde kalarak ileri görüşlülük göstermeden kararlar almıştır. Bayezid'in kardeşi ile Konya'da karşılaşip yenik düştükten sonra sağlıklı düşünmeyi kaybettiği açıktır. İran'da kaldığı yıllarda şehzadenin başkalarının emri ve hükmü altında olmadığını söylemek yanlış olur. Kaybettikleri kazandıklarından çok fazla olan genç şehzadenin naif fitratında oluşan derin izler, ayrılık ve hüznün mısralarında kullandığı vurgulu kelimelerle daha çok açığa çıkar. Bu vurguların alt yapısında içinde bulunduğu durumunun sorumluluğundaki bir bireyin hakikati ile yüzleştiği anda kısıtlanan özgürlüğünün ürkütücü bir şekilde karşısına çıkmasından kaynaklı yeni soyut mekânlar üretmedeki çokluk önem arz eder. Şâhî'nin gazelleri istatistiksel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda 'gam' kelimesinin diğer mutsuzluk ve umutsuzluk içeren kelimelere göre dikkat çeken kullanımlardan olduğu görülür. Şair gazellerinde gam askeri (55/3), gam meclisi (81/7), gam ülkesi (100/3) gibi mecaz ve metaforlara başvururken ayrılığın gamını (12/4), derdi, ayrılığı, belayı gam (15/2) ile sıklıkla birleştirip anlatırken bilhassa gerçek anlamlı kelimeleri kullanmayı tercih eder.

Halk şâd olsa n'ola çün irdi îd
Gam bana pâ-bûsına irmek ba'îd (21/1)

Düşse diyâr-ı gurbete Şâhî kulun ne gam
İtmek gerek çü âşıka yâ sabr yâ sefer (51/5)

İnsan bilincinin uyanıkken/ diriyken kaydettikleri bilinçaltına yansır. Yaşadığı gerçeklerin üstesinden gelemeyen insan, bilinçaltına

kaydettiklerini sanatına, düşünce süzgecinden geçirme ihtiyacı duymadan hislerinin yol göstermesiyle aksettirir. Şâhî'nin Divanı'nda hüznü çağrıştıran kelimeler tasnif edildiğinde dert ve hecr kelimelerinin neredeyse bütün gazellerinde, his ve fikirlerinin harmanlanmasıyla hep gündeminde olduğu görülür. Şairin gazellerindeki ayrılığa, hüzne, gurbete dair kelimeler sayıldığında derd ve hecrin yine hemen hemen her gazelde olduğu tespit edilebilir. Şairin mısralarına yansıyan derdi ayrılıktan, aştan, gurbetten, hasretten veya hastalıktan kaynaklanır.

Zevk-i vaslundan yüce dünyâda olmaz hazz-ı cân
Derd-i hecründen büyük âlemde olmaz bir belâ (2/4)

Akıtdı gözlerüm yaşını dūd-ı âteş-i hasret
Eritdi yüreğüm yağın ne müşkil derd imiş fûrkat (12/1)

Hecr elinden olmuşam bî-çâre bilmen n'eyleyem
Bulmadum derdüme dermân çâre bilmen n'eyleyem (92/1)

Şâhî, bilhassa vatanından sürgün olduğu yıllarda, zihninin onu yönlendirmesiyle onlarca ayrılığı imleyen kelimeyi beyitlerinde kullanır. Bunlardan, en çok firkati, karanlık günlerinde bilinçaltının derinliklerinden yansıyan kelimeler olarak okumak gerekir. Şâhî'nin âteş-i fûrkat (68/4), (98/4), hâr-ı firkat (92/4), nâr-ı fûrkat (160/4) tamlamaları, hayatına mal olan ayrılığın ruhsal izdüşümleridir:

Ölürdüm derd-i hasretle şehâ fûrkat diyârında
İrişdüm hâk-pâyuna hayât-ı câvidân buldum (98/4)

Beni fûrkat diyârında helâk eyler bu hasretler
Tabîbüm derd-i hecre ger irişmezse devâ senden (130/16)

Kalmışam fûrkat diyârında visâle çâre kıl
Pâdişâhum kâm-kârum göresim geldi seni (158/3)

Şâhî, hafızasında biriktirdiği gerçekliğinin malzemelerini de şiir diliyle gün yüzüne çıkarır. Şairin diline vuran hüznü, hayatının gerçeğiyle beraber taşan bir okyanus gibi mısralarına dökülür. Bu bağlamda Şâhî, âdeta bedenlen ve ruhen yaşadığı sürgünlüğünün göstergesi olan inlemeleri daralan ruhunun izdüşümü olarak

mısralarında yer alır. Esasında hayatının belli bir evresine geldikten sonra, bilhassa İran'a sığındıktan sonra, karar vermede, eyleme geçmede aktif olamayan şair, ben'inde hüküm süren girdaptan belli ki, çıkamamaktadır. Arada kalmaklığın ıstırabını derinden hissederken ben'ini de olduramayan şair Bayezid, artık kendiyle hasbihalinde; pişmanlığını, özrünü ya da 'âh'larını dile getirirken bir şekilde arınma, kurtulma arzusunda olduğunu da hissettirir:

Kaçan derd ile âh itsem duhânundan çıkar âteş
Şerâremden cihân mülkini ser-tâ-ser yakar âteş

Firâk-ı la'l-i nâbun hasretinden âh kim her dem
Yaşum Ceyhûn-veş akar bu sînemde yanar âteş (70/1-3)

Fürkatünden hasret ile ey nigâr
Zâr zâram zâr zâram zâr zâr

Nice yıldur hasretiyle dem-be-dem
Eşk-bâram eşk-bâram eşk-bâr (31/1-4)

Şâh'nin gazellerinde dikkat çeken hususlardan biri de ruh dünyasından mısralarına yansıyan ihtirasın tespit edilememesidir. Ağabeyi Selim ile girdiği taht mücadelesinin başlarındaki iddiasının zayıflaması ve yenilgi ile sonuçlanması, ardından Bayezid'in başka diyarlara sığınması, her insanda olan ve iç içe dürülen ben'lerindeki iddiasını da geri plana atmıştır. Bunun yanında, belli ki, ruhun toplumsal geri çekilmesi, şairde hasreti ön plana çıkarmıştır.

Hâk-i pâyüne yüz urup âsitânun hasretin
Taht-ı 'âc-ı pür-zer ü tâc-ı mücevherden geçer (32/2)

Ben öldüm derd-i hasretle be hey zâlim cüdâ senden
Kıyâmetde dahı almaya mı dâdum Hudâ senden (130/1)

Her dilde kelimelerin, düşünmenin aracı olduğu kabul edilir. Günlük dil, düşünce ve duyguların aktarımında aksaklıkları, eksiklikleri ortaya çıkarabilir. Sanatsal dil şiir, ilham yoluyla yazılabileceği gibi, insan belleğine ve ruhuna yerleşmiş duyguların düzenli ifade edilmesi, arzu ve isteklere tahayyül gücünün eklenmesiyle de kaleme alınabilir. Bu noktada

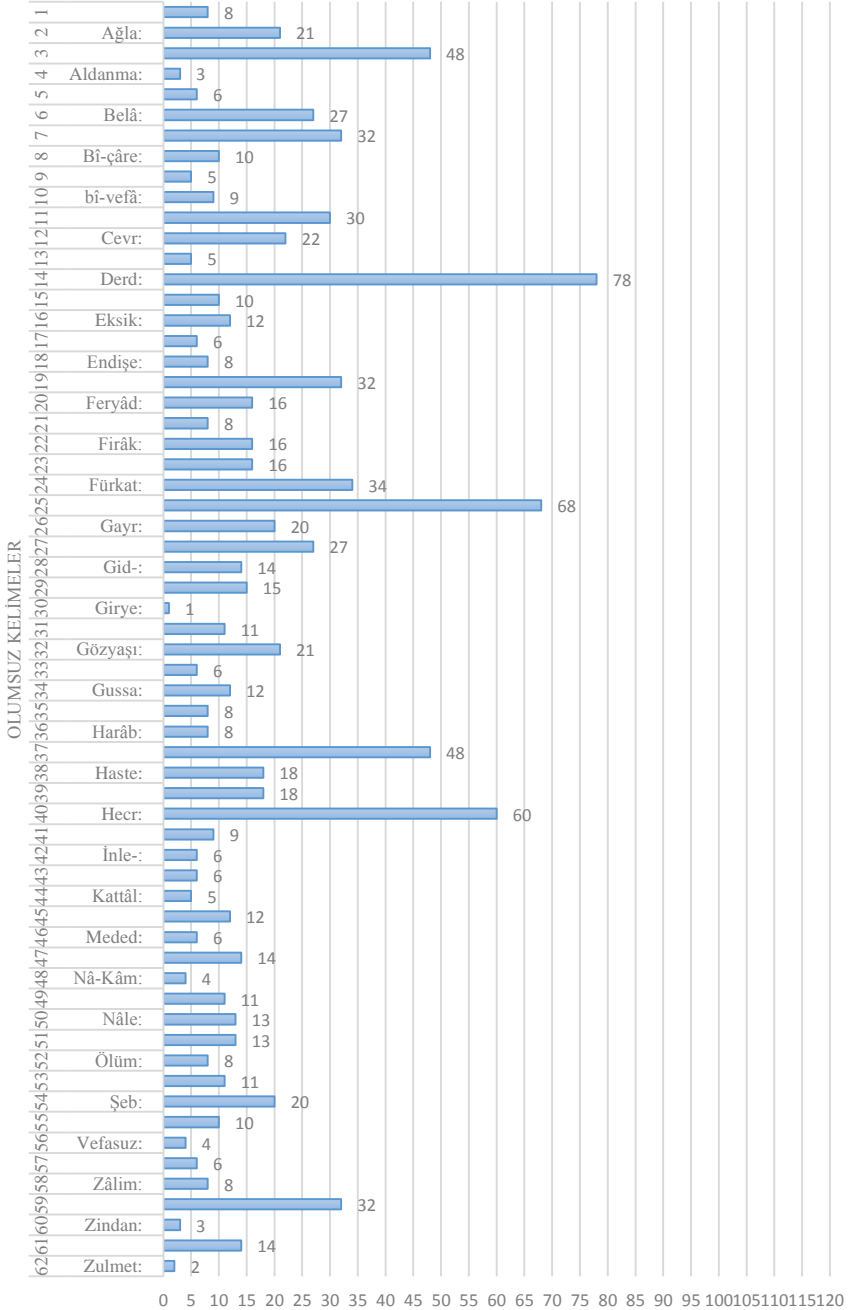
şairler, sanatkârane söyleyişlerine imgelerini destekçi kılarlar. Şâhî kendi ile hasbihal ederken olumlu duygularını, umudunu anlatırken bile çaresizliğini ve bedenen eylemsiz kalışını ruhunun kaosu ile beraber her seferinde göstermekten geri durmaz. Şâhî isteksizlik, çaresizlik yüklü mısralarıyla, bir şekilde 'otokaygı'sını da yönetmeye çalışmaktadır. Şairin 'irişdür' redifli gazelinde beklenti, arzu ve istek dolu söyleyişinin alt metninde yine 'haste, hecr, zehr' gibi kelimelerle adeta ruhundaki prangayı gün yüzüne çıkarmaktadır.

Ey peyk-i sabâ nâmemi dil-dâre irişdür
Ol nâmemi gûş eylemeyen yâre irişdür

Cân viriyorur bülbül-i dil hâr-ı hecirde
Ey çarh-ı felek anı o gülzâre irişdür

Kâr eylemeden zehr-i felek cânına cânâ
Bu Şâhî-i dil-hasteye bir çâre irişdür (48/1-2-5)

Şâhî'nin Gazellerinde Olumsuz Ruh Halini Yansıtan Kelimeler

Şâhî'nin Gazellerinde Olumlu Ruh Halini Yansıtan Kelimeler

Şâhî'nin gazellerinde kullandığı, olumlu ruh halini yansıtan kelimeler, daha çok isim cinsinden ifadelerle, olumsuzluk anlatılırken adeta kronikleşen bir durumla her hal ve durum bütün halinde mısralara yansır. Bu durum, şairin duygu, düşünce ve bilinçaltının dışı vurumu açısından çelişkili bir durum değildir. Şairin yaşadığı mücadele dolu hayattaki ben'î ile şiir yazdığında mısralarına yansıyan ben'inin farklı olmadığı görülür. Dolayısıyla Şâhî'nin bölünmüş iki ruh hali mısralarından okunmaz. Bayezid, taht mücadelesinden ve vatanından uzak kalmanın bedelini ağır ödemiştir. Şehzade, İran'a üzerini örtemediği, telafisi çok zor bir hata ile sığınır. Bu, gerçekliğin karanlık yüzüdür. Zihinsel alışverişin bir çeşit yansıması olan af olgusu, işlenen bir kabahatten kaynaklanan vicdan rahatsızlığının bıraktığı olumsuz ruh halinin tezahüründe sarf edilir. Affın içinde açık ya da gizli itiraflar da olabilir. Şâhî'nin babası Kanuni Sultan Süleyman'dan af dilediğini düşündürecek beyitlerinde ruh halindeki minnet ve yumuşaklığı ön plana çıkarması olumlu hale işaret eder. İçine düştüğü şartların eksikliği, belki de yanlışlığı, Şâhî'yi gerçeklerle yüzleştirenken kendine bile yetmeyen bir bireyin pişmanlıkları, af dilekleri mısralarına yansır:

Katlüme kâdir olmuş iken niçe vech ile
Şâhâne tavr gösterüben itdi şâh afv

Afv itdi şâh Şâhîyi ey şâh-ı mülk-i Rûm
Afv eyle sen de bendeni ey pâdişâh afv (133/6-7)

Bazı kelimeler kullanıldıkları yerlerdeki anlam dairesi ile olumluyu algılamada da değiştirici dönüştürücü işlevini üstlenirler. Bayezid kısa süren hayat hikâyesinin çalkantılarını şiir türünün sınırsız imkânlarıyla ifade eder. Zihinde şekillenen 'bende' gibi bazı baskın kelimeler, klasik Türk şiirinin geleneksel kullanımı içinde olumlu, umut dolu çağrışımları da barındırırlar. Bu kullanımın geleneksel olmasının yanında, muhatabının kalbini yumuşatacak niteliği de vardır:

Sâyeni Hak başımızdan ırmasun tâ haşre dek
Bendenün budur du'âsı pâdişâhum dâ'imâ (2/6)

Bendene cevr ü cefâdan gel ferâgat it diyü
İşügünde nice bir feryâd idem leyl ü nehâr (53/2)

Ey gönül ney ki günâhun çok zemândur şâd idüp
Anmaz oldu bendesini lutf ile sultânumuz (62/6)

Herhangi bir sebeple 'bir yere varmak, ulaşmak' manası düşünülebilecek olan 'kapısına gitmek, kapısında ulaşmak' içinde olumlu manalar çağırıştırır. Şâhî'nin beyitlerine sıklıkla yansıyan bu ifadeler kaygılı hatta acziyet içindeki bireyin merhamet isteklerini yansıtır:

Yüz yire koyup şefkat uma kapuna geldüm
Bî-çâre vü mihnet-zede ser-geşte vü şeydâ

Rahm eyle gözüm yaşına redd itme kapundan
Yâ Rabb be-hakk-ı kalem u levh-i mu'allâ (3/2-4)

Redd itme kapundan beni gerçi ki kulun çok
Ey şâh benüm gibi nigh-bân ele girmez (54/7)

Ben dir idüm kapunda ölem gitmeyem ebed
Bilmez idüm bu vech ile nâ-geh ola sefer (51/2)

Egerçi ten revân oldu kapundan
İrilmadı velî dil ol haremden (110/4)

Bana böyle pâ-y-mâl olmak kapunda yol mıdur
Sen gibi bir şâh-ı âdil kâm-kârüm var iken (112/5)

Dünyadaki en üstün değerlerden biri adalettir. Adalet duygusundan yoksun olan insan, erdem sahibi değildir ve insani değerlerden yoksundur. Adalet sosyal anlamda da düzenin, iyiliğin göstergelerindedir. Devleti yönetenlere, iktidara en yakışan da adaletli yönetimdir. Şâhî'nin gazellerinde adalet kavramı sıklıkla geçer. Bayezid, şehzade iken görev yaptığı yerlerde halkın sevgisini kazanmıştır. İran'a sığındıktan sonra hüznü ve kederi ile beraber içten içe pişmanlığı da yaşar. Ruhunda yaşadığı gelgitlerle beraber pişmanlık hissederken babasından sık sık adalet istediği de sezilir:

Hecründe geçen ömrün hiç dâdını bulmadum
Vasluna irişmekle buldum dil ü cândan haz (72/2)

Asker-i gam yine vîrân kıldı gönlüm şehrini
Adl idersen vaktidür devletlü sultânüm benüm (101/4)

Zulmuni hadden geçürdün kalmadı hiç tâkatüm
Dâd idersen vaktidür devletlü sultânüm benüm (102/4)

Dergehinde vazgel her dem dilâ feryâddan
Bu meseldür kim vefâ gelmez şeh-i bî-dâddan (113/1)

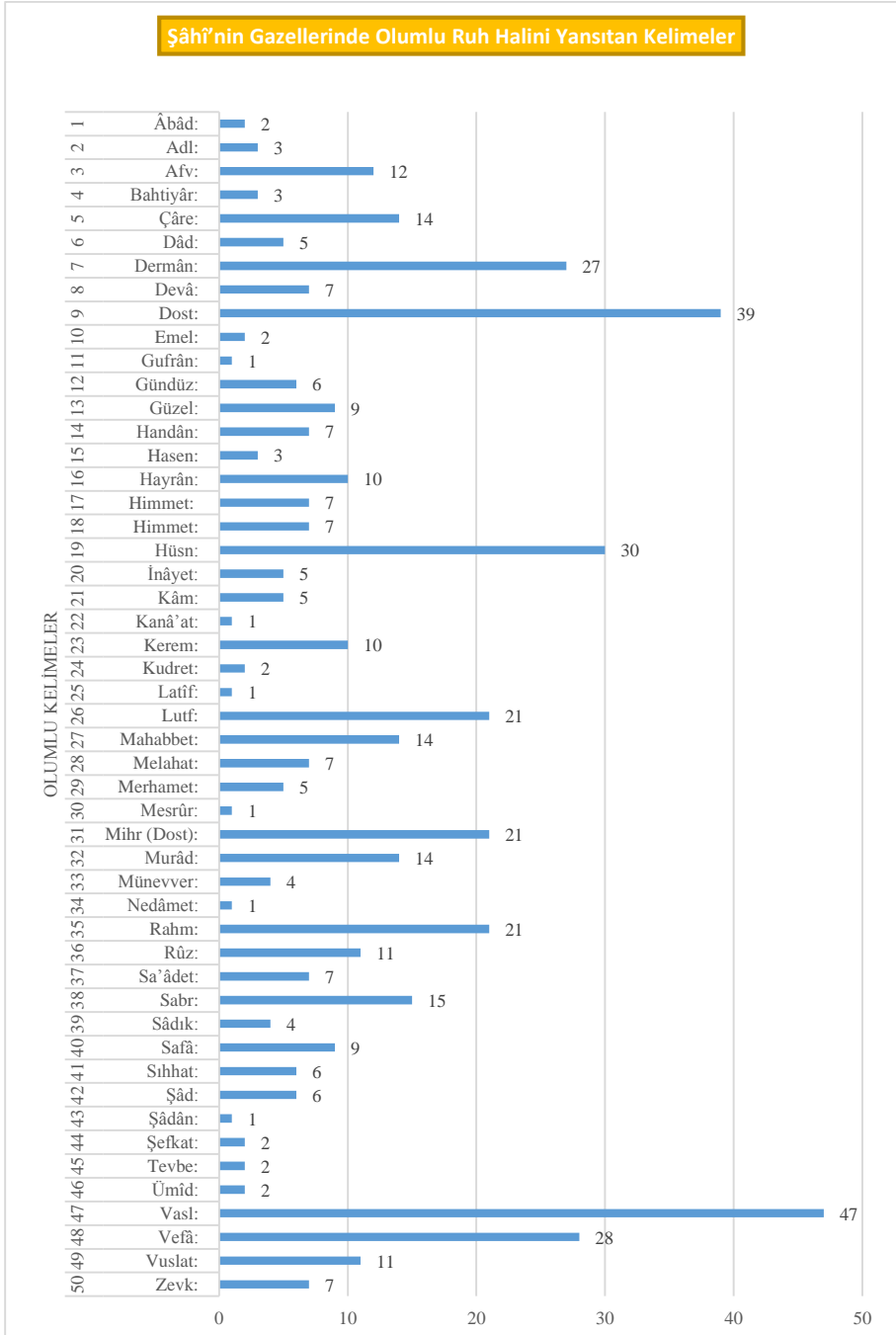
Ben garîb üftâdenün gûş itmedi feryâdını
Yine zulme başladı terk itdi şâhum dâdını (156/1)

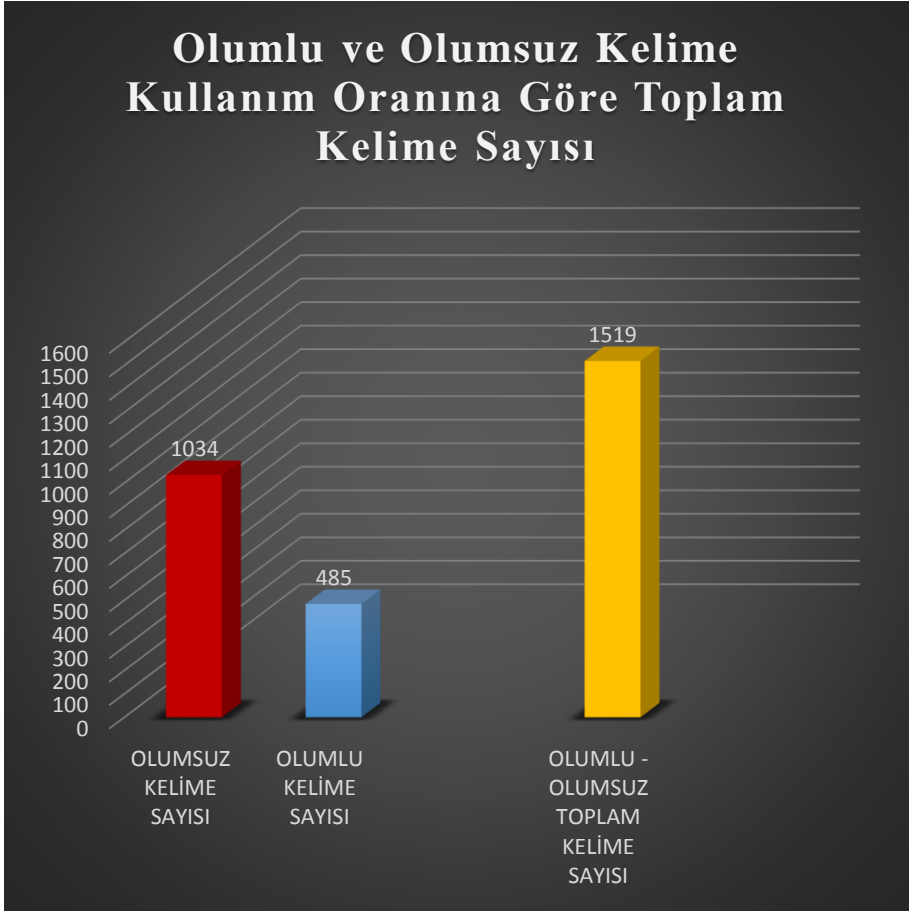
Hiç süphesiz yaşadığı her olumlu ve olumsuz olay veya durum Bayezid'in ders çıkarmasına, geriye dönemese de, vesile olmuştur. Yanlışları şehzadeyi sevdiklerinden, ideallerinden ayrı düşürürken, bugünkü dille söylenirse, çözüme odaklı eylemlerin netice vermemesi ve kaliteli yaşamdan uzaklaşmasıyla her insan gibi zihnindeki tekrarlarının diline dolayısıyla mısralarına yansıtmuş olması ihtimal dâhilindedir. Birileri tarafından unutulmama arzusunun içinde yaşanmışlık, sevgi, umut, bağlılık gibi olumlu duygular yanında pişmanlık, korku, yenilgi, özür dileme, kaybetme gibi farklı ve zengin duygular, duygu geçişlerini barındırdığı açıktır. Şâhî, tahmin edilir ki, babasından unutulmamayı dileyen olumlu duruşunda af dileyen, kaybetmiş, hüzne gark olmuş bir evladın hissiyatını da yansıtır:

Ben bülbülünü ey gül-i handânüm unutmâ
Ben 'âşıkunı ey şeh-i hûbânüm unutmâ

Yaşlar yirine kan akıdan beyt-i hazende
Ya'kûb bigi ey Yûsuf-ı Ken'ânüm unutmâ (143/1-3)

Şâhî'nin Gazellerinde Olumlu Ruh Halini Yansıtan Kelimeler

Sonuç

Şairler, dış dünyayla olduğu kadar kendileriyle ya da bilinçaltının derinlikleriyle iletişimlerini şiirde kullandıkları kelimelerle gerçekleştirirler. Şairlerin kelimelerindeki mana derinliklerini çözümlmek için hayat hikâyelerinin kodlarını sistemli bir şekilde incelemek gerekmektedir. Zaten bütün dil göstergelerinin insan ruhu ile yakından ilgili olduğu açıktır. Yapısalcı bir yöntem olan psikobiyografi diğer disiplinlerle iş birliği yaparak edebi eseri dolayısıyla sanatkarı tanımaya yardım eder. Psikobiyografik yöntemle şairlerin mısraları, tutarlı, kurallar ve kavramlar bütünlüğü içinde ele alındığında hayat

hikâyelerinin izdüşümünün eser üzerindeki tesiri, bütün veriler birleştirilerek, daha rahat tespit edilip açıklanabilir. Psikobiyografik yöntem şiirde uygulandığında yapısalcı bakışla şairin hayat hikâyesindeki dönemsel geçişleri dikkate alarak tahlil ya da şerh yapmak doğru olandır.

İnsanın ruh haline, bilhassa sıkıntılarını paylaşmak olumlu etki eder. Çünkü insan acısını, derdini, hüznünü paylaştıkça rahatlar, arınır. Şairler de duygularını mısralarıyla ortaya koydukça ben'lerine ait olanları, bilinçaltındaki gizlerini açığa çıkarırlar. Ezber bilgilerin tersine klasik şiir dili kendi özgünlüğü içinde insana ait her türlü duygu durumunu anlatmaya müsaittir. Çünkü gelenekselliğin göstergeleriyle klasik şiir dili yüzyıllarca zaman ve insan arasında bağı, sürekliliği koparmamıştır. Klasik Türk şairleri geleneksel anlatımla yaşadıkları dönemin, hayatlarına ait kodları teşbih ve istiarelerin yardımı ile soyut-somut görsel ve duygusal olarak şiir dilinin imkânlarıyla gerçekleştirirler. Klasik Türk şairinin hayatı ile ilgili hazır bilgiler varsa psikobiyografik yöntem o şairin eserleri üzerinde uygulanabilir.

Bilhassa tarihî kaynaklardaki bilgiler çerçevesinde, özellikle hayatının ilk çağları denilebilecek bir yaşta taht mücadelesiyle yaşadığı sıra dışı olaylar, kendince yaşadığı haksızlıklar, özlem, gurbet duyguları Şâhî'nin hüznünü en uçlarda, derinlerde yaşamasına sebep olmuştur. Bayezid kardeşi ile girdiği taht mücadelesi ve sürgün hayatıyla beraber yaşantı ve deneyimlerinin birikiminden oluşan hüznünü, Türkçe Divan'ının hemen bütün beyitlerinde yansıtarak hayat hikâyesinden ipuçlarını ortaya koyar. Bu tercih bilinçli bir tercih olmanın yanında bilinçaltı düzeyde de olduğu hüznün her vesile ile beyitlere yansımından anlaşılabilir. İstatiksel verilerin değerlendirilmesi sonucunda Şâhî'nin, neredeyse bütün gazellerinde, olumsuz duyguları anlatan kelimeler arasında hüznün önde gelir. Bu durum tarihi verilerin gösterdikleriyle şairin, yaşadığı çalkantılı hayatı, en kapsamlı şekilde, bilinçaltı tezahürleri olarak neredeyse her mısraında açığa çıkarır. Buna ilaveten Şâhî, bu sayede kontrol altında tutamadığı duygularından önde gelen hüznünü aktararak bir rahatlama da yaşar. Esasında Şâhî de hüznün, bulunduğu toplumdan ve sahip olduğu statü elinden alınan, gurbete,

yalnızlığa itilen ıstıraplı bir bireydeki bir arayışın, tutunmanın dışavurumuyla ortaya çıkan psikolojisinin sonucudur.

Kaynakça

- ANDERSON James William (2010), "The Methodology of Pysychological Biography", (Çev. Gökhan Kağnıcı), "Psikobiyografinin Metodolojisi", *Tarih Okulu Dergisi*, Mayıs-Ağustos 2010, S. 7, s. 77-97.
- BACHELARD Gaston (2012), *Düşlemenin Poetikası*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- İNAN Süleyman (2016), "Tarih Yazımında Psikobiyografiler:İyi Örneklerden Yöntemin Belirlenmesine", *Turkish History Education Journal*, Fall 2016, 5(2), 491-514.
- KAPLAN Hasan (2009), "Bazen Bir Puro Sadece Bir Purodur: Leonardo Da Vinci'nin Dini Kimliği Üzerine Psikobiyografik Bir İnceleme", *Dinî Araştırmalar*, Eylül-Aralık, C. 12, S. 35, 107-126.
- KARACA Faruk (2019), "Din Psikolojisi Tarihinde Psiko-Biyografi Geleneği", *bilimname*, 40, 7-35.
- KAYA Nihan (2013), *Yazma Cesareti*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- KILIÇ Filiz (2000), *Şehzade Bayezid- Şâhî Hayatı ve Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SCHULTZ, William Todd, (2005), *Handbook of Psychobiography*, Newyork: Owford University Press.
- SOLMAZ Süleyman, (2018) (Haz.) *Gülşen-i Şu'arâ, Bağdatlı Ahdî*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- SUNGUROĞLU Aysun (2017) (Haz), *Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü' ş Şu'arâ)* (2017), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- SUNGUROĞLU Aysun (2017) (Haz) *Tezkiretü'ş - Şu'arâ, Kınalızâde Hasan Çelebi* (2017), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- TÖKEL Dursun Ali (2012), "Sessiz Dil: Divan Şiirinin Deneysel Dili", Atatürk Kültür Merkezi, Divan Şiirinin Dili Uluslararası Çalıştayı, Ankara 27-28 Nisan, 1-21.
- TURAN Şerafeddin (1992), "Bayezid, Şehzade", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, 230-231.
- ÜLKEN Hilmi Ziya (2009), *Destanlar*, Ankara: DoğuBati.

YILMAZ Nuh (2001), "Walter Benlamin'de İmge ve Deneyim", Tezkire, Y. 10, S. 21, Haziran- Temmuz, 45-51.